

„ДЕТСТВО И ДЕТСКА ЛИТЕРАТУРА“ от НИКОЛАЙ ЯНКОВ

Изд. „Бълг. писател“, 1971, 276 стр.

На пръсти се броят критиците, които следят системно процеса на развитие на съвременната ни детска литература, които искрено се вълнуват от насъщните проблеми на детството, от незадоволените духовни потребности на днешното подрастващо поколение. Между тях най-сериозен и ерудиран познавач, най-проникновен и убедителен тълкувател е безспорно Николай Янков, който от дълги години живее с тревогите на художественото творчество за деца, с успехите, несполуките и задачите на съвременната ни детска литература.

Неговите критически статии вълнуват и въздействуват, защото са написани със съвременно разбиране, с вникване в творческия свят на авторите, в спецификата на мислене и художествено изобразяване богатството на един очарователен с чистотата и приказността си мир; написани са с топла обич, с чувство и с искрена полемична страст.

Търсейки винаги обективните идейно-естетически стойности в тази специфична област на литературата, Николай Янков се основава на класово-партийния си подход към литературните явления и на верния си усет за художествените ценности. Той уверено отделя литературните от нелитературните прояви. В тази сложна сфера на изкуството това отделяне е особено трудно и изисква продължителна и основна подготовка.

„Едва ли има другале — пише критикът — такова съжителство на поезия и псевдопоезия, на правда и правдоподобие, на добродетелност и користолюбие, както в литературата за деца; едва ли другале има такова натрупване, че и утъкване, чието друго име е подражателност, имитация, епигонство, както в литературата за деца: едва ли другале се е робувало и робува на толкова предвзети тези и предразсъдъци — педагогически, психологически, естетически, — както в литературата за деца; и е понякога дяволски трудно да различиш истинската монета от фалшивата, оригинала от неговото копие.“

Най-привлекателна у него е отзивчивостта към новите явления на съвременната детска литература, стремежът към органична

възръзка с актуалния литературен процес и с динамичните промени на днешната детска психика. Основният проблем, който го вълнува, е проблемът за съответствието и съотношението между съвременното детско мислене и неговото художествено интерпретиране; между реалните психологически и възрастови изменения и тяхното отразяване в детската литература. Благодарение на солидната си теоретическа подготовка по специфичните въпроси на детското художествено творчество Николай Янков се ориентира в сложната и твърде многообразна литературна панорама, брави свободно с разнородния художествен материал, от който умее да извлича общите закономерности, общите тенденции на развитието. И да открие истинските проблеми на днешната ни литература за деца: детско и авторско светоусещане, преодоляване на дидактизма и описателността, нараснала възискателност към жизнена и художествена правда, търсене на нови идейно-естетически категории и ценности...

Николай Янков се стреми да бъде прецизен и точен в оценките си, да се бори за висока художественост, пълноценна идейност и партийност в детската литература, която възприема като своеобразна, пълноводна струя в общия поток на литературата, като могъщо средство за възпитание на подрастващите поколения. В последната му книга „Детство и детска литература“ са събрани неговите статии от последните няколко години, през които критикът е проявил особена активност и заинтересованост от най-новите явления в творчеството за деца у нас. Той анализира разностранната, богата, търсеща съвременна детска литература, изхождайки от реалистичните и революционни традиции на миналото. Посочва социално-историческите закономерности и идейно-класовата диференцираност на нейните качествено нови явления, изследва обществените условия за формирането на едно водещо и авторитетно прогресивно-гражданско направление, което играе огромна възпитателна роля в оформянето на бъдещия човешки характер.

Сочейки като най-верен път за проникване в детските сърца пътя към жизнената правда, авторът точно улавя всяка престореност, баналност и фалш, обявява се срещу механичното пренасяне на някогашни представи,

на образа. Младият българин, обзет всецяло от идеята за освобождение на родината, е пример за следване, носител на достойнства, които авторът цени високо, а подробностите около неговия характер и вкусове, та дори и в политическите му възгледи, са оставени на втори план. Те не бива да засенчват главното, онази сърцевина на образа, към която авторът иска да насочи вниманието на читателя: активност, целенасоченост, готовност на саможертва в името на идеала. Много важно е за Тургенев и да противопостави общността на националноосвободителните стремежи на българския народ на противоречивите интереси на различните групировки сред руското общество. Затова подчертава настойчиво, че Инсаров е неразривно свързан с народа си, че в България интелигентът и най-бедният селянин имат една и съща цел — освобождението. Инсаров е противопоставен на руските интелигенти, затова и образът му е изграден по различен начин. Той не носи конкретни биографични, портретни и идейни белези, които да дадат възможност да бъде идентифициран с прототипа си. Напротив, обрисван е с едри шрихи и в най-същественото той е „героизиран“, а не „битовизиран“. Мястото на детайла в изграждането на образа му се различава от това в образите на другите главни герои в романите на Тургенев. Както пише съветският литературовед Г. Бяли: „У Инсаров са набелязани (сякаш предписани) само основните черти на търсения герой, дадена е само схемата на неговия тип. Какъв реален облик ще приеме инсаровският тип на руска почва, е за Тургенев още въпрос на бъдещето, с „В навечерието“ той не се решава.“¹

Наистина „сухотата“ на Инсаров го отделя от другите герои в романа, но тя в същото време подчертава различието му от тях. „Липсата на жизненост“, в която упрекуват писателя, се оказва продиктувана от особена задача, от спецификата на образа и би трябвало да се възприема не като слабост, а като необходимост. На фона на „пъстрите“, нюансирани образи на Шубин, Берсенов, Рудин, Лаврецьки фигурата на Инсаров се откроява графично строга, „черно-бяла“ и затова внушителна, приковаваща погледа с най-значимото в нея — целенасоченост, готовност на саможертва.

Тургенев не е познавал Катранов, починал в годината, в която той е получил тетрадката от Каратеев. Не е познавал и българите, с които Катранов е дружел в Москва. Затова не измисля подробности — не защото му е било трудно да даде простор на въображението си, но защото остава верен на своя принцип — да говори само за неща, които познава. И защото тъкмо при Инсаров повече подробности не са му били нужни.

Към изложените дотук повече или по-малко умозрителни аргументи могат да се прибавят сега и други, по-конкретни, които свидетелствуват, че Тургенев не е познавал някои съществени страни от характера и дейността на Николай Катранов и образът на Инсаров е до голяма степен „конструиран“. Доказателствата могат да се извлекат от писма и документи, запазени в архивите на О. М. Бодянский, С. П. Шевирьов, А. Ф. Велтман и М. П. Погодин, а също така от личното и преводаческото творчество на Катранов.

Още през 1933 г. в статията „Кой е българинът Инсаров“ П. Динеков пише: „Издиряйки истинските герои на „В навечерието“, търсейки обстоятелствата на действителната история, легнала в основата на романа, ние може би унищожаваме част от онова обаяние, което прави за нас Инсаров и Елена романтични личности. Но, струва ни се, това е тъй само на пръв поглед. В същност интересът към „В навечерието“ с изнесените данни се увеличава и нашите симпатии към Тургенев, който създаде образа на Инсаров, закрепват още повече.“²

Новото, което можем да научим за Катранов, днес потвърждава това.

¹ Г. Бялий, Тургенев и руский реализм, М. — Л., 1962, стр. 116.

² П. Динеков, Кой е българинът Инсаров, сп. Литературен глас, бр. 202, 1933, стр. 4.